

વિદ્યાર્થી વાચનમાળા

શ્રેણી : ૯મી
સંપાદક : જયભિખુ

૧૪-૧૫૪

દાર્જિલિંગ

લેખક :

વજભાઈ પટેલ

કિ. ૦-૪-૦

૨૪૨

વિદ્યાર્થી વાચનમાળા.

છૂટક એક એણી ૩-૦-૦ પોસ્ટેજ પાંચ આના બધુ

∴ દશ એણીના એક સાથે ૩૦-૦-૦ ∴

પહેલી એણી	બીજી એણી ૪-૦-૦	ત્રીજી એણી
૧ શ્રીરામ	૨૧ આદ્યકવિ વાલ્મીકિ	૪૧ મહામુનિ વસિષ્ઠ
૨ શ્રીકૃષ્ણ	૨૨ મુનિરાજ અગસ્ત્ય	૪૨ મદાલસા
૩ ભગવાન બુદ્ધ	૨૩ શકુન્તલા	૪૩ રાજકુમાર ધ્રુવ
૪ ભગવાન મહાવીર	૨૪ દાનેશ્વરી કૃષ્ણ	૪૪ સતી સાવિત્રી
૫ વીર હનુમાન	૨૫ મહારથી અર્જુન	૪૫ દ્રૌપદી
૬ ભડવીર બીષ્મ	૨૬ વીર અભિમન્યુ	૪૬ વીર વિક્રમ
૭ સતી દમયંતી	૨૭ સત્યવાદી હરિશ્ચંદ્ર	૪૭ રાજા ભોજ
૮ કચ-દેવયાની	૨૮ ભક્ત પ્રહ્લાદ	૪૮ કવિ કાલિદાસ
૯ સત્રાટ અશોક	૨૯ પિતૃભક્ત શ્રવણ	૪૯ વીર દુર્ગાદાસ
૧૦ ચક્રવર્તી ચંદ્રગુપ્ત	૩૦ ચૈત્યો	૫૦ મહારાણા પ્રતાપ
૧૧ રાજા ભર્તૃહરિ	૩૧ મહાત્માતુલસીદાસજી	૫૧ સિકીમનો સપૂત
૧૨ સંત તુકારામ	૩૨ ગોપીચંદ	૫૨ દાનવીર જગદુ
૧૩ ભક્ત સુરદાસ	૩૩ સતી પદ્મિની	૫૩ સિદ્ધરાજ જયસિંહ
૧૪ નરસિંહ મહેતો	૩૪ સ્વામી રામકૃષ્ણ	૫૪ જગત્શેઠ
૧૫ મીરાંબાઈ	૩૫ સ્વામી વિવેકાનંદ	૫૫ પંડિત મોતીલાલજી
૧૬ સ્વામી સહજાનંદ	૩૬ સ્વામી રામતીર્થ	૫૬ સરજગદીશચંદ્રભોજ
૧૭ શ્રીદયાનંદ સરસ્વતી	૩૭ શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર	૫૭ શ્રી અરવિંદ બોપ
૧૮ લોકમાન્ય ટિળક	૩૮ પંડિત મદનમોહન	૫૮ વીર વિકુલભાઈ
૧૯ મહાત્મા ગાંધી	૩૯ સરદાર વલ્લભભાઈ	૫૯ પ્રો. ધોડો કેશવ કવે
૨૦ સ્વીન્દ્રનાથ ટાગોર	૪૦ શ્રીમતી સરોજિની	૬૦ શ્રી એનીએસન્ટ
	નાયકુ	

ગિરિનગર દાર્જિલિંગ

સિમલા, મસુરી, નૈનિતાલ અને દાર્જિલિંગ હિમાલયના પ્રદેશમાં વસેલાં ઉત્તર હિન્દનાં મુખ્ય ગિરિનગરો છે. એમાં કયું વધારે સુંદર એ કહેવું કઠિન છે, કારણ કે સહુમાં હિમાલયનું કુદરતી સૌંદર્ય છે, ઉચ્ચ પ્રદેશની શીતલતા છે, અને પહાડી ભૂમિની વિવિધતા છે. છતાં સિમલાના પ્રશંસકોએ સિમલાને અને દાર્જિલિંગના પ્રશંસકોએ દાર્જિલિંગને The Queen of the hill-stations એટલે જિંદગીના ગિરિનગરોની રાણી.” એવા નામથી સંબોધ્યાં છે.

હિન્દમાં પહેલાં ગિરિનગરો હતાં. અંગ્રેજોના અમલ પછીથી એ અસ્તિત્વમાં આવ્યાં. કારણ કે અંગ્રેજો ઠંડા પ્રદેશના રહીશો રહ્યા. હિન્દનાં મેદાનોની ઉનાળાની અસહ્ય ગરમીમાં તેઓ

863

jir@kobatirth.org

કે? એ ઉનાળાની શરૂઆતમાં અંગ્રેજ અમલદારોને પાસેના ડુંગરાઓની ઠંડી ટેકરીઓમાં જવું રહ્યું. આમ ટેકરીઓ ઉપર ગિરિનગરોની આવશ્યકતા ઊભી થઈ, અને પ્રાન્તે પ્રાન્તે ગિરિનગરો થયાં.

હિન્દમાં આજનાં ગિરિનગરો નહતાં, એટલે એમ ન સમજવું કે હિન્દીઓને એ પહાડી સૌંદર્યનો શોખ ન હતો, એ માટેનું આકર્ષણ ન હતું. ગિરિનગરોને બદલે પહાડે પહાડે પવિત્ર સ્થળો પરાપૂર્વથી જોવામાં આવે છે. કાઠિયાવાડનાં ગિરનાર, પાલીતાણા; આબુ પરનાં જૈનમંદિરો, ઇલોરા અજંટાની પહાડીભૂમિમાં આવેલી ગુફાઓ, અને હિમાલય પરનાં હરદ્વાર, બદ્રિનાથ અને કેદારનાથ એ શોખનાં સાક્ષીરૂપ છે.

દાર્જિલિંગ બંગાળાની ઉનાળાની રાજધાની છે, કલકત્તાથી એ ૩૮૬ માઈલ ઉત્તરે આવ્યું છે. આપણા ગૂજરાતમાંથી દાર્જિલિંગ જવું હોય તો મુંબઈથી કલકત્તા થઈને જવું સુગમ પડે. કલકત્તા મુંબઈથી ૧૨૨૩ માઈલ દૂર છે, એટલે મુંબઈથી દાર્જિલિંગનું અંતર ૧૬૦૯ માઈલનું થાય. લગભગ ૪૦ કલાકમાં રેલવેરસ્તે આ મુસાફરી પૂરી થાય.

દાર્જિલિંગના રસ્તામાં

આપણું ગુજરાત હિન્દના પશ્ચિમ કિનારે રહ્યું, જ્યારે દાર્જિલિંગ ઈશાન ખૂણામાં આવ્યું. એટલે દાર્જિલિંગના મુસાફરને આખા ચે હિન્દની મુસાફરી થાય. ગજરાતની રસાળ ભૂમિ, મુંબઈના દરિયાકિનારાનો પ્રદેશ, પાશ્ચિમઘાટના રણિયામણા ડુંગરા, અને મધ્ય હિન્દની ખીણો તથા ઉચ્ચ ભૂમિ વટાવી, એ દૂર પૂર્વમાં કલકત્તા સુધી આવી પહોંચે છે. કલકત્તા છોડી દાર્જિલિંગ જતાં પ્રથમ તો ગંગાનાં સપાટ ફળદ્રૂપ મેદાનો આવે. આગગાડીની ખારીમાંથી ડોકિયું કરે તો દૂર નજર પહોંચે ત્યાં સુધી શણ કે ડાંગરનાં ખેતરો જ દ્રષ્ટિએ પડે. ડુંગરા કે ટેકરીઓનું નામ ન મળે. ગંગાની ખીણ વટાવી એટલે હિમાલયનાં ચઢાણ ચઢવાં શરૂ થાય. આમ ગુજરાતમાંથી દાર્જિલિંગ જનારની આંખ નીચે હિન્દના વિવિધ પ્રદેશો આવી જાય.

પહોંલાં ઠેઠ દાર્જિલિંગ સુધી આગગાડી ન હતી, એટલે મુસાફરોને ઘણી મુશીબત પડતી. સરસામાન સાથે માઈલો સુધી ગાડામાં ને હોડકામાં મુસાફરી કરવી પડતી. એની મુશ્કેલીનો ખ્યાલ તો એવી સફર જોણે કરી હોય તેને જ આવે.

હિમાલયના ઢોળાવ ચઢવા માટે આજે તો રેલ્વે છે. આ રેલ્વેનો સાધારણ ખ્યાલ જોણે નેરલથી માથેરાનની મુસાફરી કરી હશે તેને આવી શકશે. નાના પાટા-ફક્ત એ ફીટના અંતરે, પર્વતોની ખીણો અને ઢેકરીઓ વટાવતા ચાલ્યા જ જાય. પર્વતોમાં ખાંધેલી આવી રેલ્વેને Mountain Railway એટલે કે પર્વતોની રેલ્વે કહેવામાં આવે છે.

કલકત્તાથી જતાં આ રેલ્વેનું પહેલું સ્ટેશન સીલીગુરી છે, અને છેલ્લું દાર્જિલિંગ છે. બન્ને વચ્ચે ૫૧ માઈલનો રસ્તો છે. આ ૫૧ માઈલનો રસ્તો દુનિયાના રેલ્વેના રસ્તાઓમાં અજોડ છે. ભલભલા ઈજનેરોને એ આશ્ચર્ય પમાડે છે. દુનિયાનો કોંચામાં કોંચો પર્વત તે હિમાલય. એ હિમાલયના ડુંગરા, ખીણો અને વેગવાન વહેળાઓ ઉપર થઈને રેલ્વે ખાંધવી, એ તો કપરું જ કામ ને!

આ રેલ્વે ખાંધવાની શરૂઆત ઈ. સ. ૧૮૭૯ માં થઈ. એ વરસ સતત કામ ચાલ્યું, અને ૧૮૮૧ માં પૂરી થઈ. એની ઉદ્ઘાટન-ક્રિયા એ વખતના બંગાળના લેફ્ટેનન્ટ ગવર્નર સર એસ્લી એડનના હાથે થઈ. આ રસ્તો ખાંધતાં દર માઈલે ૪૭૦૦૦ રૂપિયા જેટલો ખર્ચ થયો છે. આ ખર્ચના આંકડા-

ઓ જ આ રેલ્વેની મહત્તાનો ખ્યાલ આપે છે.

દાર્જિલિંગનો ઝડપી વિકાસ આ રેલ્વેને આભારી છે. કારણ કે સ્થળ ગમે તેટલું સુંદર હોય છતાં ત્યાં જવાની મુશ્કેલી પડે તો ઘણા જ થોડા માણસો એ સ્થળે જવાની હિંમત ધરે; અને જ્યાં ગણીગાંઠી વ્યક્તિઓ જાય તે સ્થળે આજના દાર્જિલિંગ જેવું વિશાળ ગિરિનગર તો ન જ વસી શકે.

સીલીગુરીથી દાર્જિલિંગ સુધીનો પ્રદેશ ઘણો જ રમણીય છે. ‘ડુંગરા દૂરથી રળિયામણા’ એ કથન આ પ્રદેશ ખોટું પાડે છે. અહીંથી હિમાલયની શરૂઆત થાય છે, પરંતુ એ ગિરિરાજની મુખ્ય હારમાળાઓ જેટલા એ ઊંચા નથી. હિમાલયનાં ગગનચુંબી શિખરો તો આ ડુંગરાઓની પાછળ રહ્યાં, એટલે ચોમાસામાં અહીં ધોધમાર વરસાદ પડે. વરસાદ ડુંગરાઓની સિકલ ફેરવી નાખે છે. એ વરસાદ ન હોત તો આ આખો પ્રદેશ વેરાન બનત, પરંતુ આજે તો એ જંગલોથી ભરપૂર છે. ગાડી એક ઢોળાવ પર આવે, ત્યાં તો દૂર દૂરની હરિયાળી ભૂમિ દેખાય, આસપાસનાં જંગલનાં ઊંચાં ઊંચાં વૃક્ષો જણાય. નીચે ખીણોમાં દોડતી

કૂદતી વહી જતી નદીઓ જણાય, અને કોઈ કોઈ જગ્યાએ નાના નાના ઘોઘ પણ હોય. આ સઘળું જોતાં આંખ ધરાય નહિ. ખારીમાંથી અંદર ડોકું લેવાનું મન જ ન થાય. ખરેખર આવી મુસાફરી એ જીવનનો અનેરો લહાવો છે.

આ જંગલોનો પ્રદેશ તેરાઈના નામથી ઓળખાય છે. અહીં હાથી, વાઘ, હરણ, રીંછ, અને ચિત્તા જેવાં વન્ય પશુઓ પુષ્કળ છે. સાલ, સાગ, વાંસ, ઈન્ડિયા રબર અને ઓકનાં ઝાડ પણ અહીં ઘણાં. બરુના છોડ તો પચાસ પચાસ ફૂટની ઊંચાઈએ પહોંચેલા. એ પરથી જંગલ કેટલું ગાઢું હશે તેનો ખ્યાલ આવશે. આ વનસ્પતિમાં વિવિધતા ઘણી છે. કારણ કે જેમ જેમ ઊંચે ચઢીએ તેમ તેમ હવામાન ઠંડું થતું જાય, અને હવામાન બદલાતાં ઝાડ પાન પણ બદલાય. આ સર્વ ઝાડને ઓળખવાં, અને એના ગુણ-દોષ જાણવા એ તો જીવનભરના અભ્યાસનું કામ છે.

આ પ્રદેશના દર્શકને એક બીજે પણ ખ્યાલ આવે. હિન્દમાં કોલસો નથી માટે અહીં મોટા મોટા ઉદ્યોગો ચાલી ન શકે, એવી દલીલ કરનાર પરદેશીઓને આ પ્રદેશનાં નદી-નાળાં જવાબ આપી ઊઠે છે કે ભલે

હિન્દમાં કોલસો નહિ હોય, પરંતુ વીજળીક બળ ઉત્પન્ન કરવા અમારાં હજારો નદીઓ ને નાળાં રાતદિવસ વહી રહ્યાં છે. આ જંગલોની નીરવ શાંતિમાંથી રેલ્વે ટ્રેકન પસાર થાય છે ત્યારે મુસાફરના મન પર કંઈ જુદી જ છાપ પડે છે.

ડુંગરાઓ ચઢતી અને ઊતરતી ગાડી ૪૮ માઈલનો રસ્તો કાપે, ત્યાં ધુમ સ્ટેશન આવી લાગે છે. ધુમ સમુદ્રની સપાટીથી ૭૪૦૭ ફીટ ઊંચું છે. દાર્જિલિંગની આજુબાજુના ઢોળાવો પર ચાના બગીચાઓ છે. એ બાગોની ચા ધુમના સ્ટેશનેથી કલકત્તા રવાના થાય છે. ધુમની ઊંચાઈ ઘણી ઐટલે સવાર-સાંજ અહીં ભેજને લીધે પુષ્કળ ધુમ્મસ વરસે છે. એ ધુમ્મસને લઈને રસ્તો શોધવો પણ ભારે પડે.

ધુમથી દાર્જિલિંગ ફક્ત ત્રણ-ચાર માઈલ દૂર રહ્યું. ધુમ છોડીને આગગાડી નીચલા ઢોળાવો પર ઊતરવા માંડે છે. થોડુંક ઊતરે, ત્યાં તો મુસાફરને દાર્જિલિંગનાં પ્રથમ દર્શન થાય છે. રાત્રિનો સમય હોય, સર્વત્ર શાંતિ હોય અને આ ઢોળાવ ઊતરતાં બંગલાઓ અને બજારોની દીવા-બત્તીઓ દેખાતી હોય, ત્યારે દાર્જિલિંગ ઘણું જ

સુશોભિત લાગે છે.

સીલીગુરીથી દાર્જિલિંગ જવા મોટર-રસ્તો પણ છે. આ રસ્તો અને રેલ્વેરસ્તો લગભગ સાથે સાથે જાય છે. મોટર કે બસમાં જતાં મજ ઘણી પડે છે, પરંતુ જગા મળવાની હંમેશાં મુશ્કેલી રહે છે. આગળથી સીલીગુરીના સ્ટેશન માસ્તરને જણાવ્યાથી મોટર કે બસમાં જગા મુકરર કરી શકાય છે.

વસ્તી અને હવામાન

દાર્જિલિંગમાં લગભગ ૨૦૦૦૦ની વસ્તી છે. એ વસ્તીમાં ૧૨૦૦૦ જેટલા હિન્દુઓ છે, તથા ૫૦૦૦ જેટલા બૌદ્ધ ધર્મીઓ છે, બાકી રહ્યા તે મુસલમાન અને ખ્રિસ્તિઓ. આ ઉપરથી જણાશે કે દાર્જિલિંગની સ્થાનિક વસ્તી કંઈ નાની નથી.

આખા હિંદની માફક અહીં પણ ત્રણ ઋતુઓ છે: શિયાળો, ઉનાળો અને ચોમાસું. શિયાળામાં અતિશય ઠંડી પડે, ચોમાસામાં પુષ્કળ વરસાદ પડે એટલે આ ઋતુઓમાં બહારના આવનારાઓ તો ન જ આવે. તેઓ તો ઉનાળામાં જ્યારે મેદાનોના પ્રદેશમાં અસહ્ય ગરમી પડે ત્યારે જ અહીંની શીતલ ટેકરીઓના પ્રદેશમાં આવે. આથી દાર્જિલિંગની વસ્તી ઉનાળામાં ઘણી વધી જાય છે.

અહીંની સ્થાયી વસ્તી આઠ્ઠલી મોટી હોવાને કારણે દાર્જિલિંગ ખીજાં ગિરિનગરોથી કેટલીક રીતે જુદું પડે છે. આ ગિરિનગરમાં બાલમંદિરો ઘણાં છે. શાળાઓ પણ એટલી જ, અને કોલેજો પણ સારા પ્રમાણમાં, એથી એ એક કેળવણીનું કેન્દ્ર બની ગયું છે. દરદીઓ માટે હોસ્પિટલો, મુસાફરોની જરૂરીઆતો માટે બજારો અને દુકાનો અહીં ઘણી છે.

દાર્જિલિંગની ઊંચાઈ સમુદ્રની સપાટીથી ૬૫૦૦ થી ૭૫૦૦ ફીટ સુધીની છે. આથી શહેરનો કોઈ ભાગ ઊંચાણમાં તો કોઈ નીચાણમાં છે. આટલી ઊંચાઈને લઈને હવા ઠંડી રહે છે. ઉનાળાના સખત તાપમાં અમદાવાદ, વડોદરા જેવાં આપણાં ગૂજરાતનાં શહેરોમાં ૧૦૦થી ૧૧૦ ડીગ્રી જેટલી ગરમી પડે ત્યારે અહીંયાં ૭૦ ડીગ્રી કરતાં વધારે ગરમી હોતી નથી. શિયાળામાં અહીં અતિશય ઠંડી પડે છે. ઠંડીનું પ્રમાણ ૫૦ ડીગ્રી જેટલું ઓછું થાય એટલે ગૂજરાતમાં તો હીમ પડવું શરૂ થાય, ખેતરોના ઊભા છોડ ઠંડીથી બળી જાય, પરંતુ ઓકટોખર મહિનો પૂરો થાય અને નવેમ્બરની શરૂઆત થાય ત્યાં દાર્જિલિંગમાં ઠંડી પડવા માંડે. શિયાળો

અધવારતાં તો થર્મામીટરનો પારો છેક ૩૫ ડિગ્રીએ આવી રહે. આખા વરસની સરાસરી ગરમી કાઢીએ તો લગભગ ૫૬ ડીગ્રી સુધીની થાય. મુસાફરોને માટે શિયાળો દાર્જિલિંગ જવા આમ નકામો છે.

ચોમાસું પણ નકામું. ચોમાસામાં આકાશ બાદળાંથી ઘેરાયેલું રહે, ધુમ્મસ પણ ખૂબ પડે, એટલે દાર્જિલિંગમાંથી જોવાતાં હિમાલયની હિમાચ્છાદિત ગિરિમાળાઓનાં અદ્ભુત દશ્યો પ્રેક્ષકોને ન દેખાય. વરસાદ પણ એટલો જ. ગુજરાતમાં વરસાદની સરાસરી ૩૦ થી ૩૫ ઇંચ સુધીની આવે ત્યારે અહીં ૧૨૦ ઇંચ જેટલો વરસાદ પડે છે. વરસે ત્યારે એ ધોધમાર વરસે છે. છતાં પાણી ક્યાં વહી ગયું તે જણાતું નથી. ટેકરીઓના ઢોળાવ પરથી વરસાદના એ પાણીને ખીણોમાં સરી પડતાં વાર લાગતી નથી. પાણી ભરાઈ ન રહે એટલે આબુ-આબુના પ્રદેશમાં આવાં ગીચ જંગલો હોવા છતાં દાર્જિલિંગમાં મચ્છરોનો ઝાઝો ઉપદ્રવ નથી. ઉનાળામાં હવા ખુશનૂમા રહે છે. એટલે જ ઉનાળો દાર્જિલિંગ આવનારાઓને ઘણો અનુકૂળ થઈ પડે છે. હોટેલો અને રસ્તાઓ

ગિરિનગરો પર પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતિની છાપ છે,

એટલે આવાં સ્થળોમાં ધર્મશાળા કે મુસાફરખાનાંઓને બદલે પશ્ચિમની દ્રષ્ય ચાલતી હોટેલો વિશેષ હોય છે. માઉન્ટ એવરેસ્ટ, પાર્ક, ગ્રાન્ડ અને સેન્ટ્રલ, હિંદભરમાં પંકાયેલી દાર્જિલિંગની હોટેલો છે. ઊતરવા માટે આ હોટેલોમાં સુંદર સગવડતા હોય છે, પરંતુ સામાન્ય માણસને આ હોટેલોનો ખર્ચ ન પોષાય એટલે એમણે તો જુદી જ વ્યવસ્થા કરવી રહી.

ગિરિનગરોમાં મુસાફરો હવાફેર માટે આવે છે, તંદુરસ્તી માટે આવે છે, સૃષ્ટિસૌન્દર્યમાં વિહાર કરવા આવે છે, થોડાક દિવસના એશઆરામ માટે પણ આવે; આ સર્વ માટે દાર્જિલિંગ આદર્શ સ્થળ છે. સઘળી જાતની અનુકૂળતાઓ અહીંયાં મળી રહે છે. રખડવા માટે માર્ગલો સુધી અહીં લાંબા રસ્તાઓ છે. આખો દિવસ એ રસ્તાઓ પર છાંયડો રહે છે, હવા પણ ઠંડી. એટલે ગમે તેટલું ચાલીએ પણ થાક જણાય જ નહિ. અને થાક લાગે તો વાહનો પણ મળી રહે. રિક્ષામાં અને ઘોડાઓ પર કેટલાય મુસાફરો અહીં ફરતા જણાય છે. પગે ચાલનારાઓનો તોટો નહિ. એમને માટે મોટા રસ્તાઓને બેડતી પગદંડી અને નાના રસ્તાઓ પણ ખરા. પગે

રખડનારાઓની સંશોધનવૃત્તિને આ રસ્તાઓ ઉત્તેજે છે.

દાર્જિલિંગ એક વિશાળ ટેકરી પર વસ્યું છે. એ ટેકરી ઉત્તરમાંથી દક્ષિણ તરફ જાય છે. એટલે શહેરની ઉત્તર-દક્ષિણ લંબાઈ ઘણી છે. જ્યારે પૂર્વ પશ્ચિમ પહોળાઈ ઓછી છે. આ ટેકરી પર દાર્જિલિંગના સઘળા રસ્તાઓ આવેલા છે. એ રસ્તાઓ એકબીજાથી લગભગ સમાંતર ઉત્તરથી દક્ષિણમાં જતા જણાય છે.

દાર્જિલિંગનો સૌથી મોટો રસ્તો તે કાર્ટરોડ. એ છેક પાશ્ચિમમાં છે અને માઈલો સુધી રેલ્વેની સાથેસાથ ચાલ્યો જાય છે. એ જ રસ્તો દૂર ઉત્તરમાં જઈ લેખાંગ કાર્ટરોડ નામ ધારણ કરે છે અને પૂર્વમાં વળે છે. ત્યાંથી એ છેક રેસ કોર્સ સુધી જાય છે. જ્યારે ઘોડાની શરતો થવાની હોય છે ત્યારે આ રેસકોર્સ માણસોથી ઉભરાય છે. ઉત્તરને છેડે આ રેસકોર્સ છે, જ્યારે શહેરને દક્ષિણ છેડે જોર બંગ્લો છે. રેસ કોર્સ આગળથી રંગીત રોડ નીકળે છે, જ્યારે જોર બંગ્લા આગળથી કાર્ટરોડમાંથી કલકત્તા રોડ ફેંટાય છે.

રંગીત રોડ અને કલકત્તા રોડ એ દાર્જિ-

લિંગના છેક પૂર્વના ધોરી રસ્તાઓ છે. એ બન્ને રસ્તાઓ ચોરસ્તામાં મળે છે. ચોરસ્તા આ શહેરનું મોકાનું સ્થાન છે. અહીં ઘણા રસ્તાઓ મળે છે. ચોરસ્તાની આબુબાબુ વિશાળ દુકાનો આવી રહેલી છે. જલપહાર રોડ, કોમર્સીઅલ રોડ અને ઓક્લેન્ડ રોડ અહીંયાંથી ફંટાઈ દક્ષિણ તરફ જાય છે. જ્યારે ઈસ્ટ મોલ રોડ અને વેસ્ટ મોલ રોડ, ઉત્તર તરફ જાય છે. આ બન્ને રસ્તાઓ ભેગા મળી ગવર્મેન્ટ હાઉસ તરફ જવાનો રસ્તો બને છે. એ રસ્તો તે વેસ્ટ બર્થ હીલ રોડ. આ જ રસ્તો પૂર્વમાં વળે છે ત્યારે ઈસ્ટ બર્થ હીલ રોડ નામ ધારણ કરે છે. છેવટે એ પેલા રંગીત રોડને મળી જાય છે. આ રસ્તાઓ દાબિલિંગને વીંટળાઈ વળે છે. આમાંના કેટલાક ઉપર મોટર બસ અને મોટર ગાડીઓની સગવડ હોય છે. છાંયડાને લીધે એ મજનાં લાગે છે.

જેવા જેવાં સ્થળો

આ રસ્તાઓ પર એકાદ પખવાડિયું રખડનારને ધુમ સ્ટેશન, જલપહાર, ટાઉનહોલ, ટાઈગર હીલ, લેખાંગ, ભૂલભૂલાણી-મ્યુઝીઅમ, ગવર્મેન્ટ હાઉસ, માઉન્ટ એવરેસ્ટ હોટેલ, એડન સેનીટરી-

અમ, ઓખઝરવેટરી હીલ, બોટાનીક ગાર્ડન્સ, ખઝાર, ભૂતિયા ખસ્તી, ચિલડ્રન્સ પ્લેઝન્સ, પાવર હાઉસ, વોટર વર્ક્સ વગેરે નામો કંઠસ્થ થઈ જાય છે. રમતગમતના સ્થળો ઉપરાંત દાર્જિલિંગનાં આ રમ્ય સ્થાનો છે. અહીંયાં મુસાફરોને ઘણું જોવાનું અને જાણવાનું મળી રહે છે.

ઓખઝરવેટરી હીલ

દાર્જિલિંગમાં ઘણીય ઊંચી ટેકરીઓ હશે, તેમાંની આ એક છે. સવાર-સાંજ આ ટેકરી પર માણસોની મેદની જમે છે. આવનારા સઘળા પ્રેક્ષકોનું ચિત્ત દૂરથી દેખાતાં હિમાચાદિત હિમગિરિનાં શિખરો પર ચોંટેલું હોય છે. હિમાલયનાં શિખરોનાં સુંદર દશ્યો અહીંથી જોવાનું મળે છે. જ્યારે આકાશમાં વાદળો ન હોય અને સૂર્ય ઊગતો હોય કે આથમતો હોય અને એ સૂર્યનાં ખાલકિરણો સામેના પર્વતોનાં ઊંચાં શૃંગો પર પડતાં હોય અને શિખરો પરના બરફથી ભાતભાતના રંગ ઊઠતા હોય એ વખતનું દશ્ય અહ્ભુત બની રહે છે. એ પ્રદેશમાં પણ ઉષાના આવા રંગો જોવાના મળે છે. તેમાં વળી પૂર્ણિમા હોય, પશ્ચિમમાં સૂર્ય આથમતો હોય, અને પૂર્વમાં ચંદ્ર ઊગતો હોય, ત્યારે

અહીંની શોભા ઘણી વધી જાય છે. આ દૃશ્યને આલેખવા રંગ કે શબ્દો શક્તિશાળી નથી.

હિમાલયનાં કેટકેટલાંય શિખરો ૧૬૦૦૦ ફીટથી ઊંચા છે. આ સઘળાં શિખરો પર ઘરફ હમેશાં જામેલો હોય છે, કારણ કે ૧૬૦૦૦ ફીટની ઊંચાઈએ હિમાલયમાં હિમરેખા આવી રહી છે. આવાં ઘણાં શિખરો આ ટેકરી ઉપરથી જણાય છે. આ સર્વ શિખરોમાં કાંચનગંગાનું શિખર એની ઊંચાઈથી, એની પરના ઘરફમાં ઊઠતા ભૂરા રંગના એના ખડકોથી જોનારને સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે. કાંચનગંગાની દિશામાં દૃષ્ટિ નાખો અને નીચેથી જુઓ તો, નીચે આસપાસના જંગલોમાં વિશાળ વૃક્ષો જણાશે અને એનું ઊંચું હિમમય શિખર જણાશે. એજેતાં સહેજ મનુષ્યને કુદરતની સુંદરતા અને વિશાળતાનો સાક્ષાત્કાર થશે, પૃથ્વી ઉપર જો કોઈ સુંદરમાં સુંદર સ્થળ હશે તો તે આ જ છે, એમ એ જરૂર માની લેશે.

આ ટેકરી પર એક મઠ હતો, એનું નામ ડોર્જ-લિંગ હતું. ડોર્જનો અર્થ તિબેટી ભાષામાં મેઘધનુષ્ય અને લિંગનો અર્થ સ્થાન થાય છે. આખા શબ્દનો અર્થ મેઘધનુષ્યનું સ્થળ થાય. મેઘધનુષ્ય-

ના રૂપેરી રંગો અહીંથી જોવાના મળે એટલે કદાચ એ મઠનું આ નામ રાખ્યું હોય. દાર્જિલિંગ નામ આ ગિરિનગરનું શાથી પડ્યું એ માટે કેટલાક મતો છે, પરંતુ ઘણાંઓનું માનવું છે કે આ મઠના નામ પરથી શહેરનું નામ દાર્જિલિંગ પડ્યું.

૧૯મી સદીના પ્રથમ વરસોમાં નેપાળના ગુરખાઓએ જ્યારે દાર્જિલિંગ પર સ્વારી કરી ત્યારે આ મઠનો નાશ કર્યો. છતાં હજી એ એની પુરાણી પવિત્રતા જળવી રહ્યો છે અને પર્વને દિવસે આજીવંતના પ્રદેશના સેંકડો યૌદ્ધધર્મીઓ અહીં દર્શનાર્થે આવે છે. આ જ મઠની પાસે એક ગુફાનું દ્વાર છે. એ ગુફા અહીંથી તે ઠેઠ લહાસા સુધી જાય છે એમ અહીંના ભૂતીઓએ કે લેપ્યાઓ માને છે.

આપણા ગૂજરાતમાં યૌદ્ધધર્મીઓનો મઠ ન મળે, એટલે આ મઠમાં થતી કેટલીક ધાર્મિક ક્રિયાઓ જોવામાં આપણને મજા પડે છે. જ્યારે કોઈ ભાવિક ભક્ત મઠમાં આવે ત્યારે ધર્મગુરુ લામા ઘંટ વગાડે છે અને મંત્ર ભણે છે. મંત્ર ભણી રહે એટલે રકાબીમાં ફૂલ મૂકી એક વાસણમાંથી એમાં દૂધ રેડે છે, પછીથી પેલા ભક્તના જમણા અને ડાબા ખભા પર ચંદનનો લેપ કરવામાં આવે છે અને દૂધ-

નું આચમન કરાવવામાં આવે છે. એ દૂધ ભક્તના શરીર પર લામા છાંટે છે. ત્યારબાદ એ લામા થોડુંક રંગીન ઊન લે છે, યજ્ઞની વેદીની સામે ધરે છે અને મંત્ર ભણે છે. એ મંત્રેલું ઊન ભક્ત સાથે લઈ જાય છે અને જાળવી રાખે છે. જતાં પહેલાં દેવળની સાત વાર પ્રદક્ષિણા કરે છે અને લામાને દાન આપે છે.

યજ્ઞની વેદી પાસે પરધર્મીઓ જઈ ન શકે એટલે આ સઘળી ક્રિયા બહારથી જ જોવાની હોય છે. એ વેદીની આબુબાબુ વાંસ બાંધેલા હોય છે. એ વાંસ પર વાવટાઓ ફરકે છે. બારીકાઈથી જોશો તો વાવટાઓ પર પ્રાર્થનાઓ લખેલી માલમ પડશે. આ લોકો માને છે કે પવનથી વાવટો હાલે એટલે પ્રાર્થના કરી કહેવાય. જેટલી વખત એ વાવટાઓ ફરકે તેટલી વખત પ્રાર્થનાઓ થાય. પ્રાર્થના કરવાની કેવી વિચિત્ર પ્રથા !

બૌદ્ધધર્મીઓનો આવો જ એક મઠ લેખાંગ પાસેના ભૂતીઆ ખસ્તીમાં છે. ભતીઆ ખસ્તી એ આ પ્રદેશના લેખ્યા; ભતીઆ અને લિંબુ લોકોનું નાનું ગામડું છે. આ ગામડું દરેક પ્રેક્ષકે જોવા જેવું છે. એ જોતાં આ લોકોના ઘણા રીતરિવાજો તથા રહેણીકરણની આપણને જાણ થાય છે.

ચિહ્નસ પ્લેઝન્સ

ચિહ્નસ પ્લેઝન્સ, એ બાળકો માટેનું કીડાંગણ છે. ઓબઝર્વેટરી હીલની પાસે જ એ આવેલું છે અને અહીં એકર જેટલો એનો વિસ્તાર છે. સુંદર ફૂલના ક્યારાઓ અને નાના નાના ઝાડનાં ઝુંડ એ એની વિશેષતા છે. બાળકોને રમવા-ખેલવા અહીં ઘણી સગવડતા છે. એ નિર્દોષ બાળકોને ખેલતાં ભેઈ સર્વેને પોતાનું બાલપણ યાદ આવે છે. બેન્ડના દિવસે અહીં માણસોની મેદની જમે છે.

ટાઉન હોલ

ગાંમડાંઓની મંદિરની ધર્મશાળાઓનું સ્થાન શહેરોમાં ટાઉન હોલ લીધું છે. સભાઓ ભરવી, મેળાવડાઓ કરવા, નાચગાનના જલસા કરવા દાર્જિલિંગમાં પણ ટાઉન હોલ છે. ચો-રસ્તા-માંથી સ્ટેશને જતાં એ માર્ગમાં આવે છે. એની સુંદર ગોથીક રચનાથી આસપાસનાં સઘળાં મકાનોમાંથી એ તરી આવે છે. કૂચબિહારના મહારાજાએ પોતાના પિતાના સ્મરણાર્થે એ બંધાવ્યો છે.

બજાર

ખરું દાર્જિલિંગ તો અહીંના બજારમાં જોવા

મળે છે. રવિવારે એ બજાર ભરાય છે. કારણ એ દિવસ રજાનો વાર રહ્યો. આખા જિલ્લાની પચરંગી વસ્તી આ બજારમાં ભેગી થાય છે. અહીંયાં તિબેટમાંથી તિબેટીઓ આવે, આસપાસના ભૂતીઆ અને લેપચાઓ આવે, બંગાળીઓ અને મારવાડીઓ પણ હોય. સૌ પોતપોતાની વસ્તુઓ જમીન પર પાથરી બેસે અને ઘરાકોને મોટથી બુમ પાડી બોલાવે. અવાજ એટલો બધો ઊઠે કે કાન પડ્યું પણ સંભળાય નહિ. આ બજારની આબુબાબુ દેશી દુકાનોની હાર છે અને હારમાં એક સુંદર ધુમ્મટવાળું હિંદુઓનું દહેરું છે.

મોટા મોટા બજારોમાં પણ ન મળે એવી પચરંગી ચીજો અહીં વેચાય છે. અહીંયાં આવે તિબેટથી તાંબા-પિત્તળનાં વાસણો, હિંદી, ચીનાઈ અને જાપાની ચાંદીની કારીગરીના નમુનાઓ, લોઢાનો સરસામાન પણ એટલો જ. એક બાબુ શાલ, ઊનના ધાબળા, વ્યાઘ્રચર્મો, દવાદારૂ અને ગાંધીવસાણાની ચીજોના ઢગલા પણ ખડકાયેલા જ હોય. પરંતુ એ સર્વમાં પેલા બૌદ્ધ દેવાલયોમાં જોવામાં આવતાં પ્રાર્થના-

ચક્રો મુસાફરોનું ધ્યાન ખેંચે છે. બજારમાં ગાતાં ગાતાં જતાં આવતાં આ પહાડી લોકોનાં ટાળાં-ઓનું દૃશ્ય મુસાફરો જરૂર ભૂલી ન શકે.

લોકો

આ પ્રદેશના લોકો હિંદીઓથી બુદ્ધ પડે છે. હિંદીવાનો આર્ય જાતિના છે. જ્યારે આ લોકો મેંગોલીઅન જાતિને મળતા છે. એમના ચહેરા ચપટા, આંખો ત્રાંસી અને નાક સીદીઓની માફક ચીપ્પાં હોય છે. પહાડી ભૂમિમાં વસવા છતાં પહાણો જેટલા ઊંચા જખરા નથી. ઊલટું ઠીંગણા છે, છતાં બળવાન તો ખરા જ. એમની મુખ્ય બે જાતિઓ છે. ભૂતિયા અને લેપચા. નેપાલી અને તિબેટી પણ અહીંયાં ઘણા મળી આવે.

દાર્જિલિંગમાં રખડતા હો અને જો કોઈ ટાળામાં કાળી મેંશથી રંગેલા કાળા મોઢાવાળી બાઈ જુઓ તો સમજજો કે તિબેટીઓઓનું ટોળું છે. દુનિયાના સર્વ દેશોની સ્ત્રીઓ ગોરી દેખાવા પક-પાઉડર કરે છે ત્યારે આ બાઈઓ મોઢે મેશ ચોપડી બજારે ચોટે ફરે છે. એ સ્ત્રીઓને ધરનો અને બહારનો સઘળો ધંધો કરવો રહ્યો, એટલે પોતાની સુંદરતા છુપાવવા આમ મોઢે મેશ ચોપ-

ડતી હશે.

આ તિબેટીઓ ચાના બહુ ઇશકી હોય છે. એમની ચા આપણી ચા કરતાં જુદી. આપણી ચા છૂટી હોય છે ત્યારે એમની ચાનાં ચોસલાં કરેલાં હોય છે. ચા બનાવતી વખતે ચોસલું કાપી તેને ખાંડી લોટ કરી નાખે. કીટલીમાં પાણી સાથે આ લોટ નાખે અને લાલ લાલ પાણી થાય ત્યાં સુધી ઉકાળે. પછીથી દૂધ સાથે માખણ પણ નાખે. માખણવાળી ચા કેમ પીવાય ? છતાં તેઓને તો આ ચા મળી એટલે જાણે બધું મળ્યું.

એમના પહેરવેશમાં લાંબો ઝલ્લો અને કમરપટ્ટો ખાસ જણાઈ આવે છે. ઘરેણાંઓના એ શોખીન હોય છે. સ્ત્રીઓની માફક પુરુષો પણ કાને એરીંગ પહેરે છે. ગળાના શણગારો પણ ભાતભાતના. રખડપટ્ટી એમના જીવન સાથે જડેલી છે. હિમાલયના ખરફમાં રખડતાં રખડતાં કેટલાય થીજ મરણશરણુ થાય છે. એમની પાસે જઈને જુઓ તો એ ગંદા લાગશે, કેમકે સ્નાન જેવી વસ્તુનું એમના જીવનમાં સ્થાન નથી.

દ્વાર્જિલિંગમાં નોકરની જરૂર લાગે તો બધા મુસાફરો ભૂતાની ભૂતિઆઓને પસંદ કરે છે, કારણ એમને સઘળું આવડે. વાસણ ઉટકે, પાણી ભરે,

લાકડાં ફાડે અને મજૂરની માફક ભાર પણ ઉપાડે. દારૂની એમને ઘણી લત લાગેલી હોય છે. ઘણાય યુરોપિયન મુસાફરોએ પોતાના ખાટલા ખાલી થઈ ગયેલા જોયા હશે. આ ભૂતિઆઓની ત્રણ જાતિ છે. તિથેટી ભૂતિઆ, સિકીમના ભૂતિઆ અને ભૂતાની ભૂતિઆ. પરંતુ એ સઘળા મોંગોલીઅનોને મળતા. ભૂતિઆ સ્ત્રીઓ ઘણી મહેનતુ હોય છે. કાંતણુ અને વણાટ એમને હસ્તગત છે. એમના જેટલી સહેલાઈથી એમના જેટલું ઊનનું કાપડ ભાગ્યે જ ખનાવી શકાય. પાણીનું ઠરી બરફ થઈ જાય એવા ઠંડા પ્રદેશમાં ઊનનું જડું કાપડ વણતાં તો આવડવું જોઈએ ને? આ પ્રદેશના પહાડી લોકો માથે વાળના ચોટલા ગૂંથે છે પરંતુ ઘણીય ભૂતિઆ સ્ત્રીઓ વાળછૂટા રાખે છે. પવનથી ઊડતા છૂટા વાળવાળી ઊન કાંતતી કાંતતી ચાલતી ભૂતિઆ બાઈઓ દાર્જિલિંગના બજારમાં કંઈ જુદી છાપ પાડે છે.

હવે રહ્યા લેપચા લોકો. દાર્જિલિંગના ઘટાવાળા રસ્તાઓને એક બણે બેસી જુગાર ખેલતા માણસોનું ટોળું જુઓ તો જાણજો કે એ લેપચા છે. જુગારનો ચડસ એ લોકોને ઘણો છે.

એ લતમાંથી એમને ભાગ્યે જ બચાવી શકાય. લહેરી લાલા પણ એટલા જ. આજનું ખાવાનું મળે એટલે કાલની પરવા ન રાખે. આવા માણસોને કામે કેમ લગાડી શકાય? કાલે કામે આવશે એવો ભરોસો તો એમના પર ભાગ્યે જ કોઈ રાખે.

તેઓ માને છે, કે સૃષ્ટિના જલપ્રલયમાંથી એક સ્ત્રી-પુરુષનું જોડું બચી ગયું. તે દાર્જિલિંગના ટેન્ડાંગ પર્વત પર આવી વસ્યું. આ જોડાની પ્રજા તે લેપચાઓ. એમને જુદી ભાષા છે. એમની ભાષામાં સાહિત્ય છે, પણ એમના એ સાહિત્યમાં એમના ઇતિહાસનો આંકડોય નથી. ટિબેટીઓનો એ એમના પ્રદેશ પર આક્રમણ કર્યું. લેપચાઓ હાર્યા એટલે એમની તિબેટી ભાષાનો સ્વીકાર કરવો પડ્યો. અને તિબેટીઓની માફક સ્ત્રી-પુરુષોને માથે ચોટલા રાખવાની ફરજ પડી. આ તો એમની લોકવાયકામાંથી મળેલો ઇતિહાસ છે. પરંતુ એમના રંગ, રૂપ અને ભાષાના અભ્યાસીઓને તો જરૂર લાગે કે લેપચા તિબેટના રહેવાસીઓ હશે અને જૌદ્ધ ધર્મનો પ્રચાર તિબેટમાં થયો તે પહેલાં તેઓએ દેશ છોડી સિકીમની પહાડી ભૂમિમાં વાસ કર્યો હશે.

આ લેપચાઓ પણ ઠીંગણા છે. નાના હાથ, નાના પગ, અને લગભગ મૂછ વગરનો ચહેરો એટલે પુરુષો પણ સ્ત્રીઓ જેવા લાગે. તેઓને માથે કાળા મેશ જેવા વાળ હોય છે. સ્ત્રીઓ એ વાળને બે ચોટલે અને પુરુષો એક ચોટલે ગૂંથે છે. જંગલના રહીશો રહ્યા એટલે જંગલનાં પશુપક્ષીઓનું એ સારું જ્ઞાન ધરાવે છે.

એમની એક જુદી જાત તે લિંબુ લેપચાની છે. આમ બન્ને જાતિઓ સરખી લાગે, પરંતુ ખારીક અવલોકન કરતાં જણાશે કે લિંબુઓ અન્ય લેપચાઓ કરતાં શરીરે વધારે પીળા અને પાતળા છે. એમનો આંખો પણ વધારે નાની અને તિરછી હોય છે. ઘરેણું પહેરવાં અથવા કોઈ પણ જાતના શણગાર સજવા એ આ લોકો સ્ત્રીઓનું કામ સમજે છે. એમનો પહેરવેશ તદ્દન સાદો છે. એમની સ્ત્રીઓની માન્યતા પણ એવી એટલે ભૂતિયા કે તિબેટીયન બાઈઓ માફક એમને ઘરેણુંનું ગાંડપણ નથી.

આ પહાડી પ્રજાઓ ખીણોના ખેતરોમાં ખેતી કરે છે, જંગલોમાં લાકડાં કાપે છે અથવા પર્વતોના ઢાળ પર આવેલા ચાના બાગોમાં નોકરી કરે છે.

ચાના બાગો

દાર્જિલિંગની આબુખાબુના ડુંગરાઓના

ઢોળાવો પર અસંખ્ય ચાના બાગો છે. ઈ. સ. ૧૮૫૬-૫૭થી એ બાગોની શરૂઆત થઈ. આજે સેંકડો મજૂરોને એ બાગો રોજ આપી રહ્યા છે. પરંતુ એ સર્વેની માલિકી યુરોપિયનોના હાથમાં છે. તેમાંથી એ પુષ્કળ કમાણી કરે છે.

ટાઈગર હીલ

હિમાલયનાં સર્વ શિખરોમાં ઊંચામાં ઊંચું શિખર તે માઉન્ટ એવરેસ્ટ છે. ૨૯૦૦૨ ફીટની એની ઊંચાઈ છે. એની ટોચ પર ચઢવાના સઘળા પ્રયત્નો અત્યાર સુધી નિષ્ફળ નીવડ્યા છે. આ અજોય શિખરને જોવાનું મન કોને ન થાય? દાર્જિલિંગથી સાતેક માઈલ દૂર આવેલ ટાઈગર હીલ ઉપરથી એ સ્પષ્ટ જણાય છે. એ ટેકરી પર જવાનો જંગલનો રસ્તો પણ ઘણો સુંદર છે. તેમાં જ્યારે જંગલનાં ફૂલ ખીલી રહ્યાં હોય છે ત્યારે એ ઘણો શોભી ઊઠે છે. કાંચનજંઘાની માફક માઉન્ટ એવરેસ્ટ પણ સૂર્યાસ્ત અને સૂર્યોદય વખતે સૂર્યનાં રંગબેરંગી કિરણોથી મનોહર લાગે છે. દાર્જિલિંગનો દરેક મુસાફર આ દ્રશ્યનાં મુક્તકંઠે વખાણ કરે છે.

સંગ્રહસ્થાન

દાર્જિલિંગનું સંગ્રહસ્થાન સરસ છે. આ

પ્રદેશનાં ભાતભાતનાં પક્ષીઓ તથા રંગબેરંગી પતંગિયાં અહીં જોવા મળે છે. એ જ પ્રમાણે અહીંના બોટેનીક ગાર્ડનમાં હિમાલયના પ્રદેશમાં થતી જુદી જુદી જાતની વનસ્પતિનો સંગ્રહ છે.

આ સિવાય દાર્જિલિંગથી દૂર દૂરના પ્રવાસો પણ ગોઠવી શકાય છે. આ પ્રવાસોમાં રંગીન નદી પરના ઝુલતા પલ્લો પ્રવાસ, કલીમ્પોન્ગ, સંચાલ અને રંગેરૂનનો સમાવેશ થઈ શકે. કુદરતી સૌન્દર્ય અને રખડપટ્ટીની દૃષ્ટિએ એ ઘણા મજાના થઈ પડે છે.

આમ દાર્જિલિંગમાં માછલો સુધી રખડવા છાંયડાવાળા વિશાળ રસ્તાઓ છે, રમત ગમતનાં ઘણાંય સાધનો છે. એની હવા ખુશનૂમા અને તાજગીભરી છે. અહીંયાંથી હિમાલયનાં એવરેસ્ટ અને કાંચનજંઘાનાં સુંદર દૃશ્યો જોવાનાં મળે છે. અને છૂટે હાથે વેરેલા કુદરતી સૌન્દર્યનાં પણ અહીં જ દર્શન થાય છે. આથી ખરેખર દાર્જિલિંગનાં જોટલાં વખાણુ કરીએ તેટલાં ઓછાં છે.

પ્રકાશક : શંભુલાલ જગશીભાઈ
ગૂર્જર અંતરત્ન કાર્યાલય,
આંધીરરતો અમદાવાદ.

મુદ્રક : ચતુરભાઈ શતાભાઈ પટેલ
શ્રી મહેન્દ્ર મુદ્રણાલય, મામાની હવેલી
શાકબગર—અમદાવાદ.

સાહસના સાદે અને યનગનતા પ્રાણે
કુમાર જીવનનાં પરાક્રમેની સુંદર કથા

જવાંમદ

લેખક : જયભિખુ

રીંછની સાથે લડાઈ, ડાકુઓનો મેળાપ, બહારવટિયા
બુદ્ધાસીંગ અને બટો સાહેબ યંગનો આથ : સાહસોથી
એક એક પૃષ્ઠ ભરેલું છે. કીમત ૧૧ રૂપિયે.

એજ વાર્તાનો બીજો ભાગ

એક કદમ આગે

[જવાંમદ ભા. ૨ ને]

સાહસિકતાનો નાદ એ જીવાનોને દેશોદ્ધારની પ્રવૃત્તિ
તરફ લઈ જાય છે. કથાનો નાયક ક્રાંતિકાર ટોળીમાં ભળી
કેવાં પ્રયત્નો કરે છે, નાગ-ત્રિપુટીના પંજમાં કેવી રીતે
પડે છે, આશ્વજીવનનાં કેવી રીતે દર્શન કરે છે : એનો
સુંદર ચિતાર : કી. ૧૧ રૂપિયે.

લખો :

ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય

ગાંધીરસ્તો : અમદાવાદ,

બાલ ને કુમાર સાહિત્ય માટે અમારી

ત્રણ ગ્રંથમાળાઓ

વિદ્યાર્થી વાચનમાળા

ગૂજરાતના મશહૂર લેખકોને હાથે લખાયેલી,
ભારતવર્ષના મહાનપુરુષોની જીવનકથાઓ : મહાન
નગરોના સુંદર પરિચયો : પુસ્તકો : ૨૦૦

ગૂર્જર બાલગ્રંથાવલિ

બાળકોનું પ્રાણીજીવન, ભૌગોલિક, ઐતિહાસિક
તેમજ બીજું જ્ઞાન વધે તે ઇરાદાથી સુંદર ચિત્રો
સાથે વાર્તાના ઢબથી ચોબચેલી ગ્રંથાવલિ.

કુમાર ગ્રંથમાળા

કુમારોને જ્ઞાન સાથે ~~મનમત મળે~~, તે પ્રકારની
સુંદર ગ્રંથમાળા ~~લાવમાગરસર~~

સહજો :

ગૂર્જર ગ્રંથો સંપાદકાલય

આદિત્યજીભાઈ અમદાવાદ

ચોથી ઓણી

- ૬૧ શ્રી ગંગનન
૬૨ શ્રી કાતિકેય
૬૩ ચંદ્રહાસ
૬૪ ભક્ત સુધન્વા
૬૫ શ્રીહર્ષ
૬૬ રસકવિ જગન્નાથ
૬૭ ભક્ત નામદેવ
૬૮ શ્રીહેમચંદ્રાચાર્ય
૬૯ છત્રપતિ શિવાજી
૭૦ સમર્થ સ્વામી
રામદાસ
૭૧ ચાંદબીબી
૭૨ ગુરુ નાનક
૭૩ મહાત્મા કબીર
૭૪ ગૌરાંગ મહાપ્રભુ
૭૫ લાલા લજ્જપતરાય
૭૬ શ્રી ચિત્તરંજનદાસ
૭૭ શ્રી ત્રિભુવનદાસ
ગજનર
૭૮ શ્રી સુરેન્દ્રનાથ
બેનરજી
૭૯ શ્રી વિજયધર્મસૂરિ
૮૦ બાણુ રાજેન્દ્રપ્રસાદ

પાંચમી ઓણી

- ૮૧ પાર્વતી
૮૨ શ્રીશંકરાચાર્ય
૮૩ શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્ય
૮૪ શ્રી માધવાચાર્ય
૮૫ શ્રી રામાનુજાચાર્ય
૮૬ મહારાજ કુમારપાળ

- ૮૭ ગુરુ ગોવિંદસિંહ
૮૮ રણજિતસિંહ
૮૯ લક્ષ્મીબાઈ
૯૦ શ્રી કેશવચંદ્રસેન
૯૧ શ્રી ઇશ્વરચંદ્ર
વિદ્યાસાગર
૯૨ મહાદેવ ગોવિંદ
રાનડે
૯૩ દાદાભાઈનવરોજી
૯૪ શ્રી ગોપાલકૃષ્ણ
ગોખલે
૯૫ સ્વામી શ્રદ્ધાનંદજી
૯૬ શ્રી ગોવર્ધનરામ
૯૭ શ્રી જવાહરલાલ
નેહરુ
૯૮ સુભાષચંદ્ર બોઝ
૯૯ શ્રી સેનગુપ્તા
૧૦૦ તારામંડળ

છઠ્ઠી ઓણી

- ૧૦૧ મહાદેવી સીતા
૧૦૨ નાગાર્જુન
૧૦૩ કર્મદેવી અતે મેવા-
ડની વીરાંગનાઓ
૧૦૪ વીર વનરાજ
૧૦૫ હૈદરઅલી
૧૦૬ મહાકવિ પ્રેમાનંદ
૧૦૭ સર ટી. માધવરાવ
૧૦૮ જામ રણજીત
૧૦૯ જંકુભટ્ટજી
૧૧૦ શિદ્ધી કરમારકર
૧૧૧ કવિ દલપતરામ

- ૧૧૨ સ્વ. હાજીમહમ્મદ
૧૧૩ વીર લધાબા
૧૧૪ સૌંદર્યધામકાશ્મીર
૧૧૫ નૈનિતાલ
૧૧૬ મિરનાર
૧૧૭ દારકા
૧૧૮ પાટનગર દિલ્હી
૧૧૯ મહેસુર
૧૨૦ તાજમહાલ

સાતમી ઓણી

૪-૦-૦

- ૧૨૧ શ્રી ઋષભદેવ
૧૨૨ ગોરક્ષનાથ
૧૨૩ વીર કુણાલ
૧૨૪ અકબરશાહ
૧૨૫ મહામંત્રી મુંગલ
૧૨૬ કવિ દયારામ
૧૨૭ જયકૃષ્ણ ઈંદ્રજી
૧૨૮ શ્રી સયાજીરાવ
ગાયકવાડ
૧૨૯ મહાવીરપ્રસાદ
દ્વિવેદી
૧૩૦ મહાકવિ નાનાલાલ
૧૩૧ પ્રો. રામમૂર્તિ
૧૩૨ અબ્દુલગફારખાન
૧૩૩ સોરઠી સંતો
૧૩૪ નેપાલ
૧૩૫ મહાબળેશ્વર
૧૩૬ અમરનાથ
૧૩૭ બદરી-કદારનાથ
૧૩૮ કલકત્તા
૧૩૯ પાટણ
૧૪૦ અનુપમ હજીરા

વિદ્યાર્થી વાચનમાળા

[પુસ્તિકાઓના સર્વ હક્ક પ્રકાશકને સ્વાધી]

છૂટક પુસ્તિકાની કી. ૦-૪-૦

આઠમી શ્રેણી ૩-૦-૦	નવમી શ્રેણી ૩-૦-૦	દશમી શ્રેણી ૩-૦-૦
૧૪૧ ગુરુ દત્તાત્રય	૧૬૧ શ્રી જ્ઞાનદેવ	૧૮૧ શ્રી ગોકનાથ
૧૪૨ ઉદયન-વસરાજ	૧૬૨ શ્રી સિદ્ધસેનદિવાકર	૧૮૨ દગરત મહા પયગર
૧૪૩ મહાત્મા આનંદધન	૧૬૩ ઉપા. યશોવિજયજી	૧૮૩ અશો જરથુસ્ત્ર
૧૪૪ વસ્તુપાલ-તેજપાલ	૧૬૪ વીર આલાજી	૧૮૪ અલ્હયાભાઈ
૧૪૫ સામગભટ્ટ	૧૬૫ નાના ફકરવીસ	૧૮૫ ડો. અન્સારી
૧૪૬ કવિ નર્મદ	૧૬૬ શ્રીદ્વિજેન્દ્રલાલરોય	૧૮૬ શ્રી રમેશચંદ્રદત્ત
૧૪૭ વીર સાવરકર	૧૬૭ રાજરામમોહનરાય	૧૮૭ વિજયાલક્ષ્મીપંડિત
૧૪૮ જમશેદજી તાતા	૧૬૮ શ્રી અમૃતલાલકક્કર	૧૮૮ શ્રી કૃષ્ણમૂર્તિ
૧૪૯ કવિ કલાપી	૧૬૯ પં. વિષ્ણુદિગંધર	૧૮૯ મંતકવિ પંદિયાર
૧૫૦ પ્રો. સી. વી. રામન	૧૭૦ શ્રી રામાનંદચેટરજી	૧૯ ચિત્રકાર રવિવર્મા
૧૫૧ શાહસોદાગરજમાલ	૧૭૧ ભગવાનલાલધંધ્રજી	૧૯૧ શ્રી શરદાખાણુ
૧૫૨ શિલોંગ	૧૭૨ શ્રી પ્રફુલ્લચંદ્ર રોય	૧૯૨ સોરડના અહારવટિયા
૧૫૩ શ્રીમતી કસ્તૂરબા	૧૭૩ મૌ. અમુલ કલામ આઝાદ	૧૯૩ મોતીભાઈ અમીન
૧૫૪ દાહીલીંગ	૧૭૪ અમીનજીજોષાલાચારી	૧૯૪ આણુ
૧૫૫ ઉતાકામંડ		૧૯૫ શત્રુંજય
૧૫૬ જગન્નાથપુરી		૧૯૬ ગોમટેશ્વર
૧૫૭ કાશી		૧૯૭ અમદાવાદ
૧૫૮ જયપુર		૧૯૮ લખનૌ
૧૫૯ હૈદરાબાદ		૧૯૯ વડોદરા
૧૬૦ કાવેરીના જળધોધ	૧૮૦ અજંતા	૨૦૦ ગીરનાં જંગલો

Serving JinShasan

005863

gyanmandir@kobatirth.org

પ્રકાશક : શંભુલાલ જગશીભાઈ : ગૂર્જર અંથરતન કાર્યાલય
ગાંધીરસ્તો : અમદાવાદ.

મુદ્રક : ગોવિંદલાલ જગશીભાઈ : શારદા મુદ્રણાલય